

MİMAR SİNAN'IN MİMARİ MİRASI İLE TANIŞMA

Mimar Sinan İstanbul'da eser bırakmış mimarlar içinde en önde gelen isim. Eserleri hâlâ İstanbul'un en etkileyici mimari yapıları arasında yer alıyor. İstanbul'da inşa ettiği 300'ün üzerinde yapıdan, günümüze ulaşabilen 130 tanesi Mimar Sinan'ın İstanbul'daki mimari mirasını oluşturuyor.

İstanbul'un diğer kültür varlıkları gibi, Mimar Sinan eserleri de şehirdeki hızlı demografik büyümenin ve buna eşlik eden kentsel ve ekonomik dönüşümün etkisini üzerinde hissediyor. Son elli yıldır çöküntü bölgeleri ve tek tip yapılaşma, şehrin tarihi dokusunun yerini alıyor. Varlığını koruyabilmiş anıtsal mimarlık örnekleri ise çoğunlukla kimliksiz yapılaşma tarafından yutulmakta. İstanbul'un kültürel mirasının çöküntü bölgelerinde şehrin nüfusundan yalıtıldığı, bu kopukluğun tarihi İstanbul'u daha da yıpratarak kent sakinlerine yabancılaşmayı arttırdığı bir kısır döngü söz konusu.

Bu olumsuzluklara rağmen, Mimar Sinan'ın sanatçı kişiliği ve mimari mirası ile tanışmak hâlâ İstanbul'da yaşanabilecek zengin bir kültürel deneyim. Pek az mimar Mimar Sinan gibi tek bir şehirde bu kadar yoğun bir mimari miras bırakabilmiştir. İstanbul'da 8 km²'lik bir alan içinde Mimar Sinan'ın mimarlık yaşamının neredeyse tüm kesitleri yer alıyor. Camiden su kemerlerine ondan fazla yapı tipinde, topografik ölçekten ahşap yapı detayına kadar geniş bir perspektifte Mimar Sinan'ın yaratıcılığını görmek mümkün. Son yıllarda İstanbul'un tarihine ve kültür varlıklarına artan duyarlılık ile birlikte tarihi eserleri tanımaya yönelik bir ilgi de doğuyor. Bu ilgiye karşılık veren bir altyapı henüz tam olarak oluşmuş değil. Mimar Sinan eserlerinin korunması ve tanıtımı üzerine odaklanmış bir araştırma merkezi, müze ya da benzeri bir kuruluş daha kurulamadı. Önde gelen Mimar Sinan yapıları bile, örneğin Süleymaniye Külliyesi, ilgili resmi kurumlar tarafından halk ile paylaşılması gereken bir kültürel miras olarak görülüyor. Mimarlık ve sanat tarihi eğitimi almamış kişilere Mimar Sinan'ın mimari mirasını tanıttıkları kaynaklar da sınırlı miktarda. Mimar Sinan ve eserleri hakkında oldukça zengin bir yazılı-görsel kaynakça bulunmasına rağmen, büyük çoğunlukla akademik bir niteliğe sahip. Örneğin henüz yayınlanmış bir Mimar Sinan gezi rehberi bulunmuyor. Oysa Mimar Sinan gibi önde gelen mimarlar hakkındaki kaynakçalar, akademisyenlere olduğu kadar toplumun geneline de yönelik yayınlar içeriyorlar. Bu yazı ile kaynakçadaki temel eserleri tanımak, Mimar Sinan'a ilgi duyan ancak kaynaklara ulaşmakta zorlanan okuyucular için yönlendirici olacaktır. Gelecek sayıda ise İstanbul'daki eserlere genel bir bakış, yapılacak bir Mimar Sinan gezisi için basit bir rehber olacak.

Mimarlar hakkında İslam dünyasındaki genel bilgi eksikliğinin aksine, Mimar Sinan'ın resmi yaşamı ve eserleri ile ilgili, yazmalardan, vakfiyelerden, devlet kayıtlarından sınırlı da olsa bilgi edinilebiliyor. Bu konudaki en önemli ve birincil kaynakları Tezkiretül-Bünyan, Tezkiret-ül Ebniye, Tuhfet-ül-Mi'mârin, Risâlet-ül Mi'mâriyye ve Adsız Risâle oluşturuyor. 16. ve 17. yüzyıl arasında yazılmış olan bu (Osmanlıca) beş yazma içerik olarak çoğunlukla birbirlerini tekrar ederek, Mimar Sinan'ın resmi hayatının önemli basamaklarını, belli başlı yapılarının yapım serüvenini ve yaptığı yapıların listesini aktarırlar. Tezkiretül-Bünyan ve Tezkiret-ül Ebniye, Mimar Sinan'ın ağzından arkadaşı Sâî Çelebi tarafından yazıldığı için, Mimar Sinan'ın mimarlık anlayışına ve yaşamına sınırlı bir çerçeveden de olsa, onun gözüyle bakabilmeyi sağlar. Beş yazmanın hepsi 19. yüzyıldan beri pek çok kez yayımlanmıştır. Son yıllardaki baskılarda günümüz Türkçesine çevirileri bulmak mümkündür. "Mimar Sinan ile ilgili Tarihi Yazmalar Belgeler" (Zeki Sönmez, 1988) adlı kitapta Mimar Sinan ile ilgili 6 yazmanın bibliyografik kimlikleri yer alır. Bu çalışmada düzyazılar günümüz Türkçesine manzum kısımların ise Latin alfabesine çevirileri yer alır. Tezkiret-ül Bünyan'ın tıpkıbasımı en son olarak 1989 yılında "Mimar Sinan ve Tezkiret-ül Bünyan" (editör Metin Sözen, derleyen Suphi Saatçi, 1989) adı altında, 2002 yılında ise "Mustafa Sâî Çelebi Yapılar Kitabı (çeviri: Samih Fırat, Sinan'ın Tezkireleri, 2002)" adı altında, orijinal metnin akıcı bir Türkçe çevirisi ile birlikte yapılmıştır. Aynı yıl Suha Arın tarafından çekilen, "Mimar Sinan'ın Anıları: Tezkiret-ül Bünyan" adlı Mimar Sinan ve Tezkiret-ül Bünyan'ı alıntılarla ve eserlerine göndermeler yaparak anlatan bir belgesel de bulunuyor.

Sadece yazmalara ve diğer tarihi kaynaklara dayanarak Mimar Sinan'ın yaşamını tam ve objektif olarak kurgulamak mümkün değil, dolayısıyla hayatının pek çok kısmı, örneğin mimari kişiliğinin nasıl oluştuğu ya da özel yaşamı, muhtemelen hep belirsiz kalacak. Mimar Sinan'ın özel yaşamını, mimarlık serüvenini kurgulayan biyografik romanlar bu noktadaki boşluğu doldurmaya çalışıyorlar. Son otuz yılda bu türde bir dizi kitap yazılmış durumda. Bu alanda ilk biyografik roman Arthur Stratton'un "Sinan" (Arthur Stratton, 1972, i) adlı, hem Mimar Sinan'ın biyografik romanını hem yazarın 1940'lı yıllardaki İstanbul izlenimlerini içeren kitaptır. Verónica de Osa'nın "Sinan, the Turkish Michelangelo: A Biographical Novel" (Verónica de Osa, 1982, i) adlı biyografik romanı Mimar Sinan'ın hayatını daha yüzeysel ve kolay okunur biçimde aktarır. Romanda, Mimar Sinan'ın 20 yaşından ölümüne kadarki hayat hikâyesi aracılığıyla, 16. yüzyılda Osmanlı saray yaşamını, öne çıkan karakterlerinin ilişkilerinin oluşturduğu bir oryantalist dekor önünde anlatılıyor. 2001 yılında basılan "Işıklı Yazısın Sonsuza Adım" (Mehmet Coral, 2001) adlı roman da günümüz Türkiye'sinde yaşayan ana karakterin, Mimar Sinan'ın eserlerindeki simgesel dünyayı kavramaya çalışırken, iç dünyasında yaşadığı değişimleri, Mimar Sinan'ın mimari arayışlarını, abartılı tasvirlerle ve dönüşümlü olarak yansıtır. "Çanlar Sustu" (İsmail Yılmaz, 1994) adlı roman ise Mimar Sinan'ın yaşamöyküsünü kurgulamak yerine, politik bir tavırla şekillenmiş klişe bir hayat hikayesi içine Mimar Sinan'ı yerleştirmeye çalışıyor. Mimar Sinan'ın en son basılmış yaşamöyküsü, Abidin Dino'un daha önce yazdığı ama son yıllara kadar basılmamış olan "Sinan" (Abidin Dino, 2002) adlı kitabıdır. Mimar Sinan'ın çocukluğundan yeniçeriliğinin ilk dönemlerine kadar hayatının bir kesitini belli olaylar üzerinden, şiirsel ve duru bir dille anlatılır. Mimar Sinan biyografileri tarihi gerçeklere sıkı sıkıya bağlı çalışmalar değildir, daha çok, öznel ve bazen klişelere de dayanan simgeleşmiş bir Mimar Sinan karakterinin düşsel yaşamöyküleridir. Bu noktada biyografilerin Mimar Sinan gerçek tarihi kimliğinden çok, toplu olarak, birbirinden farklı Mimar Sinan mitoslarını yansıttıkları söylenebilir. Mimar Sinan'ın yaşamöyküsü daha gerçekçi, dolayısıyla daha akademik bir formatta, okuyabilmek için Mimar Sinan monografilerine göz atılabilir. Tüm Mimar Sinan monografilerinde Mimar Sinan'ın en azından kısa ve bilgilendirici bir hayat hikâyesi yer alır. Ernst Egli'nin "Sinan" adlı monografisinde yer alan yaşamöyküsü en kapsamlı olanıdır, Mimar Sinan'ın ayrıntılı hayat hikayesi içinde mimari kişiliğinin oluşumu kurgulanmaya çalışılır.

Hem İslam coğrafyasının hem de Rönesans döneminin mimari değerlerini içinde barındırabilen klasik Osmanlı mimarisini ve Mimar Sinan'ı, varolan sanat tarihi kalıpları içinde değerlendirebilmek çok zor. Bu yüzden Mimar Sinan'ın klasik Osmanlı mimarisinde bir mimar olarak oynadığı rolü doğru olarak kavrayabilmek için bu kalıpların dışına çıkmak gerekiyor. Gülru Necipoğlu'nun bu konudaki "The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire" (Gülru Necipoğlu, 2005, i) adlı akademik çalışması ayrıntılı ve kapsamlı bir biçimde Mimar Sinan dönemi mimarlık kültürünü ve Mimar Sinan'ın yaptığı Cuma camilerini ele alıyor. Deneme niteliğindeki "Ters Lale, Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye" (Selçuk Mülayim, 2001) adlı kitapta da Osmanlı klasik dönem üslubu irdelenirken, mimari tarih ile Osmanlı sosyal-siyasi tarihini karşılaştırılıyor ve Mimar Sinan kendi kültürel ortamında değerlendirilmeye çalışılıyor. Mimar Sinan biyografileri Mimar Sinan'ı çoğunlukla bir deha mimar olarak tasvir etme eğilimdeyken, birbirinden format olarak çok farklı bu iki çalışmada Mimar Sinan'ın kişisel yaratıcılığı ile birlikte, Osmanlı mimarlık kültürünün eserlerindeki ağırlığı görülebilir.

Mimar Sinan'ın eserlerinin ve oluşturdukları üslubun açılımının yapılması, bu alandaki birincil kaynakların sınırlılığı nedeniyle ağırlıklı olarak mimari analizlere ve yorumlara dayanır. Analizlerde yer etmiş belli yaklaşımlardan bahsedilebilir: Mantıksal bir çerçeveden strüktürel değerlendirmeler getiren karşılaştırmalı incelemeler ve buna alternatif dönemin dini, sembolik ya da sosyal değerlerine de gönderme yapan çalışmalar. Mimar Sinan üzerine yazılmış yirmiden fazla monografi bugüne kadar oluşturulmuş akademik birikimi, özellikle camiler konusunda güçlü biçimde yansıtır. Belirli bir Mimar Sinan eserini kapsamlı biçimde ele alan bir monografi ise henüz yayınlanmadı. Dolayısıyla, özgül bir eser ya da konular için makalelere yönelmek gerekiyor. Bu kaynaklara başvurmadan önce, Osmanlı klasik mimarlığında örtü sisteminin temel birimini oluşturan ve Mimar Sinan üzerine araştırmalarda sürekli gönderme yapılan kubbe taşıyıcı sistemini strüktürel açıdan kavramak, teknik içerikli kaynaklardan yararlanmayı kolaylaştıracaktır. Bunun yanında mimarı olduğu yapıların çoğunluğunun İstanbul'da yer almasıyla ve kentin tarihi kimliğinin şekillenmesinde oynadığı rol ile Mimar Sinan bir

"İstanbul" mimarıdır. Mimar Sinan eserlerinin inşa edildikleri 16. yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun kendine özgü kent dokusunu tanımak, eserlerin tasarlandıkları tarihi İstanbul resmi içine yerleştirilebilmesine yardımcı olacaktır.

Mimar Sinan üzerine yazılmış filolojik monografiler, Mimar Sinan yapılarının büyük bir kısmını kapsayarak mimari tasvirlerini, çizimlerini ve Mimar Sinan'ın mimarindeki yerlerini aktarırlar. Değerlendirmeler ise çoğunlukla strüktürel ve mekansal açıdan yapılmıştır. Bu anlamda Mimar Sinan yapıları hakkında en önde gelen filolojik monografi Abdullah Kuran'ın "Sinan" (Kuran, 1988) adlı yapıtıdır. "Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan" (Metin Sözen, 1975), "Sinan: Der Baumeister Osmanischer Glanzzeit" (Ernst Egli, ilk basım 1954, 1976, a) ve "Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri" (Oktay Aslanapa, 1988) adlı geniş monografiler de bu yönde çalışmalardır. Üslup analizine odaklanmış ancak kapsamı daha dar olan eserler Mimar Sinan'ı farklı açılardan okuyabilmeyi sağlıyor. Doğan Kuban'ın çalışmaları (Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Doğan Kuban, 1998; ve kısmen diğer kitabı "İstanbul Yazıları" Doğan Kuban, 1998) Mimar Sinan'ın mimarlığını ussal bir gözle, evrensel mimarlık tarihi içine yerleştirerek değerlendirir. Ulya Vogt-Göknil'in de benzer bir yaklaşımla sadece belli başlı camilere odaklandığı bir monografisi (Ulya Vogt-Göknil, 1993, a) bulunuyor. Mimar Sinan'ın mimari üslubunu evrensel mimarlık prensipleri kadar çağının dini ve sembolik değerleri ile açıklamaya çalışan çalışmalar da var. Jale Erzen "Mimar Sinan Estetik Bir Analiz" (1996) adlı monografisinde cephe estetiğini, Mimar Sinan'ı değerlendirirken temel bir veri olarak alıyor. "Sinan an Interpretation" (Hans Egli, 1997, i) adlı kitapta ise Hans Egli Mimar Sinan'ın külliye ve camileri açılımını, yapıların süsleme ve planlamasının ardında yatan dini sembolizm üzerinden yapıyor. Yazın ağırlıklı kitaplara ek olarak Mimar Sinan eserlerini görsel olarak tanıtan yayınlar da var. Mimar Sinan eserlerinin çizimleri Türk Tarih Kurumu tarafından 50x70 levhalar halinde (Ali Saim Ülgen, 1989) basılmıştır. Burelli'nin "Sinan's Mosques" (Augusto Burelli, 1988, i) adlı kitabında, önde gelen Mimar Sinan camilerini geometrik kurguları açısından inceleyen içeriğe, renklendirilmiş plan, kesit ve üç boyutlu çizimler eşlik ediyor. "Sinan: Architect of Suleyman the Magnificent and the Ottoman Golden Age" (Augusto Burelli & John Freely 1988, i); "Sinan Architect of Ages" (yazı içeriği Metin Sözen; fotoğraflar Sami Güner, 1992, i); "Arts in the Age of Sinan" (yazı içeriği Metin Sözen; fotoğraflar Sami Güner, 1992, i) ve "Mimar Sinan ve Eserleri" (Reha Günay, 2002) adlı monografiler Mimar Sinan'ın eserlerini etkileyici fotoğraflar aracılığıyla yansıtıyorlar. Yazılı kaynaklara ek olarak, Mimar Sinan'ın mimari kişiliğini ve eserlerini belgeseller aracılığıyla da tanımak mümkün. Bu konuda önde gelen iki çalışma: "Ölümünün 400. yılında Mimar Sinan" (Tolgay Ziyal, TRT, 1988) ve "Dünya Durdukça", (Suha Arın, MTV, 1988) adlı yapımlardır. 30'ar dakikalık 6 bölümden oluşan "Dünya Durdukça" Mimar Sinan'ın hayatını ve eserlerini yansıtan en kapsamlı belgeseldir.

Belli noktalardaki boşluklara rağmen bugüne kadar yapılmış yayınlar Mimar Sinan'ı tanımak isteyen okuyucuların ihtiyaçlarına büyük ölçüde yanıt veriyor. Osmanlı yazılı kaynakları üzerinde yapılan incelenmelerin artmasıyla Mimar Sinan ve mimarisi gittikçe daha gerçekçi yansıtabiliyor. Ancak bunun da ötesine geçebilmek için şu an bu alanda eksikliği hissedilen arkeolojik araştırmaların ve laboratuvar çalışmalarının yapılabilmesi gerekiyor. Oluşturulan bu bilgi birikimi toplumla popüler ama düzeyli bir biçimde buluştuğunda Mimar Sinan'ın mimari mirasının tanıtımı konusunda çok önemli bir adım daha atılmış olacak.